

УДК 94(430)

Марина Михайлюк

**ЮЛІУС ШТРЕЙХЕР НА НЮРНБЕРЗЬКОМУ ПРОЦЕСІ:
АНТИСЕМІТСЬКИЙ АСПЕКТ ОБВИНУВАЧЕННЯ**

У статті йдеться про процес над Юліусом Штрейхером у рамках роботи Міжнародного воєнного трибуналу у Нюрнберзі (1945–1946 рр.). Основна увага акцентується на обвинуваченнях, пов'язаних із його професійною діяльністю, публічними антисемітськими висловлюваннями і публікаціями у тижневику «Дер Штюрмер» та в інших, редагованих ним, виданнях, зокрема, питаннях цькування євреїв, організації бойкоту, погромів і закликів до їх фізичного знищення. У висновку зазначається, що попри те, що підсудний намагався провину за антисемітську пропаганду, організацію бойкоту і «кришталеві ночі» перекласти на інших високопосадовців, не погоджувався із більшістю звинувачень, все ж поніс справедливе покарання.

Ключові слова: Нюрнберзький процес, антисемітизм, нацистська пропаганда; газети «Дер Штюрмер», «Ізраїлітішес Вохенблатт фіюр ді Швайц», «Фелькішер беобахтер», обвинувачення, вирок.

Сучасна українська історична наука не приділяла належної уваги Нюрнберзькому трибуналу, адже його історіографія фактично відсутня. Роль трибуналу в історії юриспруденції та Другої світової війни описана побіжно і в незначній кількості вітчизняних публікацій [1–2]. Антисемітська діяльність Ю. Штрейхера та її вплив на молоде покоління німців згадується у праці О. Давлетова [3], а також в окремих журналістських роздумах [4]. Наукові праці, у яких би висвітлювалася роль Ю. Штрейхера в організації і проведенні антисемітської пропаганди серед німецьких громадян, розкривалася його особиста причетність до злочинів нацистського режиму, відсутні. У Російській Федерації психологічний портрет підсудного став предметом детального аналізу в статті О. Єрмакова [5].

Метою розвідки є розгляд суті тих злочинів, які інкримінувалися Ю. Штрейхеру на Нюрнберзькому процесі, аналіз аргументації сторін та обґрунтування вироку.

Ю. Штрейхер народився 12 лютого 1885 р. у баварському містечку Флейнхаузен. У другій половині 1900-х рр. викладав в одній із гімназій Нюрнберга. Під час Першої світової війни отримав звання лейтенанта, був нагороджений Залізним Хрестом 1-го і 2-го ступенів. Після демобілізації повернувся на викладацьку роботу. На початку 1920-х рр. став членом НСДАП, брав активну участь у мюнхенському путчі. Упродовж 1923–1945 рр. видавав газету «Дер Штюрмер» («Штурмовик») і до 1933 р. перебував на посаді її головного редактора. Упродовж 1925(29)–1940 рр. ніс службу гауляйтера північної частини Баварії «Франконії». У 1929 р. став депутатом Баварського ландтагу, в 1933 р. – депутатом Рейхстагу від Тюрінгії, керівником комісії із питань протидії єврейству. У 1934 р. вступив в ряди СС (за деякими даними – отримав звання групенфіюрера СС), продовжував виступати за політику переслідування єврейського населення.

З початком Другої світової війни Ю. Штрейхер активно підтримував усі антисемітські кампанії і депортації євреїв із Німеччини. Наприкінці 1939 р. йому заборонили публічні виступи. У 1940 р. гауляйтера звільнили із посади, але залишили у рядах нацистської партії. Проте він продовжував писати антисемітські статті під різними псевдонімами. Наприкінці травня 1945 р. Ю. Штрейхера заарештувала американська окупаційна влада і восени він представ перед Міжнародним трибуналом у Нюрнберзі [6, с. 461].

Судити Ю. Штрейхера давно планувала британська сторона. Його ім'я фігурувало ще в першому списку обвинувачених, остаточні прізвища яких опубліковано 29 серпня 1945 р. [7, с. 144]. Згідно зі статутом, обвинувальний акт підсудний отримав німецькою мовою 18 жовтня 1945 р. в нюрнберзькій в'язниці, тобто за місяць до слухань. У додатку «А» містилася індивідуальна відповідальність за злочини, описані у розділах I–IV. Ю. Штрейхеру інкримінували те, що він упродовж 1932–1945 рр. був членом НСДАП і Рейхстагу, генералом військ СА, гауляйтером Франконії, головним редактором «Штурмовика». Використовував названі посади та особистий вплив для того, щоб сприяти приходу нацистів до влади (розділ I «Злочини проти миру»); санкціонував, керував і брав участь у злочинах проти людяності (розділ IV), включаючи антиєврейську діяльність (розділи I, IV).

За іронією долі Ю. Штрейхер був єдиним із підсудних, який добре знав зал засідань Будинку юстиції, оскільки Нюрнберг вважався «столицею» Франконії і в 1920-ті рр. у цьому залі вже розглядалися судові справи, за однією версією, про розбещення ним малолітньої дівчинки, за

іншою, через його чисельні антисемітські висловлювання та публікації у газеті «Дер Штюрмер». За версією П. Пшибильського, кар'єра Ю. Штрейхера як учителя завершилася саме через його аморальні вчинки [8, с. 53]. Ймовірно, інформація щодо розтління неповнолітніх активно розповсюджувалася німецькими опонентами і була запозичена радянськими кореспондентами, публіцистами та істориками. Зокрема, міститься у публікації І. Еренбурга (газета «Известия» від 4 грудня 1945 р.) [9, с. 72], монографії Д. Мельникова та Л. Чорної [10, с. 60] та інших радянських джерелах. Однак сучасні енциклопедичні Інтернет-сайти повідомляють про те, що в часи Веймарської республіки Ю. Штрейхера неодноразово судили, насамперед, за пропаганду радикального антисемітизму і отримав він 8 місяців ув'язнення. Подібної версії дотримується й О. Єрмаков, критично ставлячись до радянських публікацій [5, с. 130].

А. Полторак зазначає, що саме через «пристрасть до малолітніх» припинилася кар'єра Ю. Штрейхера як гауляйтера. Хоча в останньому випадку найбільше допомогло розслідування Г. Геринга щодо фінансових махінацій в гау. Проте існують й інші версії цієї події. Одна із них полягає в тому, що Ю. Штрейхер в 1937 р. на шпальтах свого головного видання образив доньку Г. Геринга, за що той йому помстився і добився звільнення із посади. Після чого Ю. Штрейхер став унікати рейхсмаршала. На Нюрнберзькому процесі називав його «свинєю», «кокаїністом», «відвертим злодієм», «вискочкою» і «кар'єристом» [11, с. 62–63; 12, с. 281].

Радянські історики й юристи нарекли Ю. Штрейхера «головним антисемітом», «антисемітом № 1» та «ідеологом антисемітизму», посилаючись на те, що він сам себе так називав. Проте подібні думки видаються дещо перебільшеними, адже тон антисемітизму задавали А. Гітлер і Й. Геббельс, а Ю. Штрейхер, маючи власні антиєврейські погляди, цим «вдало» користувався, активно реалізуючи й розвиваючи тему на сторінках своїх періодичних видань. Тижневик «Дер Штюрмер» був не єдиним друкованим органом, який підтримував антиєврейську кампанію у Німеччині. Антисемітською пропагандою займалися усі нацистські видання, від суспільно-політичних – до дитячих.

Виходячи зі спогадів сучасників процесу, у нюрнберзькій в'язниці Ю. Штрейхер почувався комфортно. З в'язничної бібліотеки навіть замовляв німецьку поезію [11, с. 30]. Під час судових засідань постійно щось жував [13, с. 127]. Можливо, тим самим намагаючись відволікатися від неприємного заходу, демонструючи неповагу й неприязнь до організаторів процесу.

Головний обвинувач від США Роберт Джексон 21 листопада 1945 р. у вступній промові щодо провини Ю. Штрейхера згадав, як підсудний у березні 1942 р. розповідав про християнське вчення, що стояло на шляху радикального вирішення єврейського питання у Європі і цитував заяви А. Гітлера про обов'язкове знищення євреїв (документ № 1957-ПС). 4 листопада 1943 р. Ю. Штрейхер заявив, що представники семітських народів вже зникли із Європи і «східний заповідник єврейства, звідки протягом століть єврейська чума заражала європейське суспільство, перестав існувати» (документ № 1956-ПС). «Штрейхер має тепер наглість заявляти нам, що він всього лише сіоніст і говорить, що хотів лише повернути євреїв у Палестину, – дратувався Джексон. – Але 7 травня 1942 р. писав, що єврейське питання – це питання світового значення. Ані Німеччина, ані Європа не можуть відчувати себе у безпеці, доки євреї мешкають не лише в Європі, але й на всій земній кулі» (документ № 1797-ПС) [14, с. 315].

Напередодні розгляду справи, захист Ю. Штрейхера подав клопотання про відкладення слухань через незадовільний фізичний стан підзахисного і прохав провести медичний огляд. 22 листопада 1945 р. трибунал, засідання якого очолював британський суддя, лорд Джеффри Лоренс, задовольнив клопотання, але відхилив прохання про перенесення справи, посилаючись на висновок лікарів. У висновку зазначалося, що підсудний Ю. Штрейхер на 61 році життя є здоровим, знаходиться в адекватному стані, тому може постати перед судом, захищати себе і нести повну відповідальність за вчинені злочини [15, с. 152–153, 247–248].

10 січня 1946 р. помічник британського обвинувачення підполковник Дж. Гріффіт-Джонс виступив перед судом із доповіддю про індивідуальну відповідальність підсудного за злочини проти людяності, а 29 квітня провів його допит. Назвав Ю. Штрейхера головним катом євреїв, звинуватив в тому, що він упродовж 25 років намагався виховувати весь німецький народ в душі ненависті до євреїв і закликав до їх переслідування і винищення, був співучасником масштабних вбивств.

У 1933 р. Ю. Штрейхер заснував щоденну газету «Франкіше Тагесцайтунг» і ніс за неї відповідальність. У Нюрнберзі випускав ще кілька місцевих видань. Усі газети проводили антисемітську пропаганду. Ще в квітні 1925 р. в одному зі своїх виступів Ю. Штрейхер закликав закласти базу для майбутнього знищення євреїв. За 7 років його позиція не змінилася, адже він особисто підтвердив, що упродовж 13–14 років вів постійну «боротьбу» із єврейським засиллям [17, с. 826]. «Поки я стою на чолі цієї боротьби, вона буде проводитися так добросовісно, що ніхто з євреїв не зрадіє», – наголошував він [16, с. 190].

З приходом нацистів до влади, Ю. Штрейхер брав участь у бойкоті євреїв 1 квітня 1933 р., був призначений урядом головою комітету із організаційних питань, що розпочав роботу 29 березня. Дж. Гріффіт-Джонс надав відповідні докази роботи комітету з організації й проведення бойкоту (документи АС-2156, США-263, ПС-2154, ВБ-167) [17, с. 827].

Газета «Дер Штюрмер» стала головним антисемітським рупором в Німеччині. У 1935 р. її тираж досяг 600 тис. примірників. 21 липня 1935 р. німецький єврей, професор романської філології В. Клемперер, який упродовж усього нацистського режиму мешкав у Дрездені та його околицях, у щоденнику записав: «Гоніння євреїв і погромні настрої посилюються з кожним днем. Стаття Геббельса в «Дер Штюрмер» – винищувати євреїв як клопів і блох, акти насилля у Берліні, Бреслау, а вчора тут, у нас» [18, с. 43]. Подібні настрої відчувалися і у серпневому записі: «Гоніння євреїв набули значних масштабів, все набагато гірше, ніж при першому бойкоті. То тут, то там спроби погромів і ми не виключаємо того, що і тут нас можуть вбити в самий найближчий час. ...У газетних вітринах повсюди «Штюрмер» з жахливими історіями про «расове забруднення», дика промова Геббельса, а в різних місцях відкриті акти насилля» [18, с. 44–45].

4 жовтня 1935 р., за місяць після виходу «нюрнберзьких законів», Ю. Штрейхер виступив із доповіддю, яку опублікувала партійна газета «Фелькішер беобахтер» під заголовком «Охорона німецької крові і честі». Стаття закликала до розправи над євреями. У той же час «Дер Штюрмер» розмістила масу листів німців, які підтримували бойкот. Представник британського обвинувачення наголосив, що подібні статті він читав у січневому спеціальному випуску газети за 1938 р., у якому йшлося про збереження державою німецької «чистоти» крові і раси, і розглядалося два види покарань за не дотримання закону: пожиттєві каторжні роботи і смерть за спробу осквернити расу. Британець вважав, що для Ю. Штрейхера «нюрнберзькі декрети» стали «остаточним вирішенням» єврейської проблеми [17, с. 827–828]. Особисто підсудний вважав расові закони лише продовженням боротьби [16, с. 191].

В. Клемперер теж підтверджує постійну агресивну пропаганду тижневика. 29 серпня 1936 р. він у щоденнику записав, що газета опублікувала статтю Ю. Штрейхера «Хто бореться з євреєм, той вступає в бій з чортом». За рік ситуація не змінилася: «В Штюрмері я нещодавно бачив картину «дві дівчини в купальниках на морському пляжі». Над картиною напис: «Євреям вхід заборонено» [18, с. 61, 69].

Однією із форм антисемітської пропаганди, яку використовувало головне видання Ю. Штрейхера, стало застосування методу обговорення «ритуальних вбивств», яке з 1934 р. отримало світове засудження, зокрема Англійською Церквою [17, с. 827–828]. Подібні публікації драгували євреїв, про що у березні 1938 р. з іронією записав німецький філолог: «Штюрмер знову викопав чергове ритуальне вбивство. Я не здивуюсь, якщо скоро знайду у своєму саду підкинута дитяче тіло» [18, с. 75]. Суду були представлені 23 статті упродовж 1938–1941 рр., а також 26 статей за серпень 1941 р. – вересень 1944 р., 12 із яких власноруч написані підсудним. У цих публікаціях проповідувалася доктрина знищення і мали місце заклики «вирвати з корінням» єврейську расу. У вересневому номері за 1938 р. євреї називалися чумою і мікробами, не людськими істотами, а паразитами, ворогами, злочинцями, розповсюджувачами хвороб, які мали бути знищені в інтересах людства [19, с. 463].

Дж. Гріффіт-Джонс наголосив, що в 1938 р. Ю. Штрейхер організував у Франконії розгром і спалення синагог в Нюрнберзі і Фюрті, побиття вітрин єврейських крамниць, листопадову демонстрацію. Пожежні лише спостерігали за горінням синагог і слідкували за тим, щоб вогонь не перекинувся на сусідні будівлі німців (документ ВБ-174). При цьому він цитував висловлювання Ю. Штрейхера щодо спалення синагог, які стали актом помсти євреям за те, що вони нібито молилися за вбивство німців. Проте підсудний відхилив звинувачення, уточнивши, що процитоване повідомлення опубліковане у «Тагесцайтунг» і за нього не відповідав (хоча був видавцем цього часопису). Намагався переконати суд у тому, що події відбувалися без його особистої участі, він нічого про підготовку погромів не знав і взагалі виступав проти антиєврейських заходів. До того ж вважав, що ініціатором зруйнування нюрнберзької синагоги та висвітлення цієї події у пресі стала місцева філія Міністерства пропаганди [16, с. 191–192; 17, с. 828].

Напередодні спалення місцевих синагог у пресі проводилася агресивна кампанія, на яку звернув увагу В. Клемперер. 27 липня поточного року професор записав: «В Штюрмері сьогодні надруковано заголовок «Синагоги – це розбійничі притони». Нюрнберзька синагога стала позором міста і це в 1938 р., в центрі Європи!» [18, с. 77].

Обвинувачення продовжувало пред'являти претензії ю. Штрейхеру щодо організації арієзації єврейської власності у Нюрнберзі і Фюрті, зокрема 800 підприємств. На що підсудний відповів, що він не знав про деталі арієзації. Нею займалася НСДАП, а вказівки надходили із Берліна [16, с. 192–193]. Гроші від продажу єврейського майна мали йти в державну скарбницю. Франконія значну частину коштів не перераховувала, про що свідчить створення Г. Герингом комісії із

перевірки роботи гауляйтера. Зі звіту комісії стало відомо, що Ю. Штрейхер підтримав ідею свого заступника залишати значну частину коштів в гау і виявляв жорстокість до місцевих євреїв. У лютому 1940 р. гауляйтера звільнено із посади, але він продовжував проводити антисемітську пропаганду на сторінках «Штурмовика» [17, с. 829].

Підполковник британської юстиції звернув особливу увагу суду й на те, що Ю. Штрейхер надавав великого значення проблемі патріотичного виховання молоді. Слідкував за тим, щоб в школах вивчалися расові та єврейські питання. У видавництві «Штурмовика» видано посібник для учителів. Особисто підсудний не заперечував того факту, що вважав євреїв не релігійною общиною, а расою. Більше того, Дж. Гріффіт-Джонс намагався переконати суд у добрих відносинах гауляйтера із А. Гітлером. Про їх зустріч у Нюрнберзі написала «Фелькішер беобахтер» [17, с. 830].

Звинувачення щодо підбурювання німецького народу до вбивств євреїв підсудний теж відкинув. Тому Дж. Гріффіт-Джонс представив суду уривки статей з «Дер Штюрмер» за січень 1939 – січень 1941 р., з яких процитував публікації за січень, квітень і травень 1939 р. У них йшлося про те, що попри еміграцію «єврейська проблема» ще не вирішена. Її вирішення відбудеться лише тоді, коли буде знищено світове єврейство, в тому числі й на теренах СРСР, про що сповістять єврейські могили. А вже передбачалося, що за 50 років єврейські надгробки стануть прикладом вирішення «єврейського питання» [19, с. 463]. На що, підсудний відповів, що це статті колег, які висловлювали лише свої припущення, адже на той час йшлося про тотальне знищення єврейської нації ще не йшла і ніхто не знав про підготовку до походу на Схід. Про початок масових вбивств євреїв на східних окупованих територіях він теж нічого не знав [16, с. 193–194].

У статті за травень 1939 р. йшлося про необхідність направити каральну експедицію проти євреїв Росії з метою їх винищення. Ю. Штрейхер у лютому 1940 р. опублікував листа одного із читачів часопису, який порівнював євреїв із хмарами саранчі, які мають бути остаточно знищені. 25 грудня 1941 р. писав: «Якщо дійсно ми покладемо кінець цьому божому прокляттю в єврейській крові, то це може бути зроблено лише одним шляхом – знищенням цього народу, народженого дияволом». Аналізуючи статтю у «Лондон таймс» про звірства нацистів, Ю. Штрейхер заявив, що А. Гітлер попереджав, що Друга світова війна призведе до знищення єврейства. Водночас пояснював, що в іноземній пресі, після приходу нацистів до влади, про жахи режиму писалося багато, тому він не звертав на це уваги, а вважав перебільшеними чутками і заперечував факт появи в іноземній пресі даних про мільйони вбитих євреїв. У січні 1943 р. підсудний опублікував статтю, у якій йшлося про те, що пророцтво фюрера збулося – світове єврейство викоринюється і він радіє від думки про те, що А. Гітлер дотримується свого слова і звільняє світ від «єврейських катів». У лютому 1944 р. продовжував: «Той, хто робить те, що робить єврей, – негідник і злочинець, а той, хто повторює його дії і хоче бути схожим на нього, заслуговує тієї ж долі – знищення, смерті» [16, с. 197; 19, с. 464–465].

Під час війни, володіючи інформацією про тотальне знищення східноєвропейських євреїв на окупованих територіях, але заперечуючи її, Ю. Штрейхер продовжував розпалювати антиєврейську ненависть серед своїх читачів. Навесні 1943 р. фотокореспондент видання працював у Варшаві під час знищення гетто і надсилав фотоматеріали в редакцію. Тижневик «Ізраїлітішес Вохенблатт фюр ди Швайц», який Ю. Штрейхер регулярно передплатував, читав і використовував публікації на сторінках власних видань, у кожному номері повідомлялося про звірства проти східних євреїв і наводилися цифри кількості жертв. У листопаді 1943 р. Ю. Штрейхер дослівно цитував статтю із цієї газети про знищення євреїв з карти Європи [19, с. 464].

У якості беззаперечних доказів Дж. Гріффіт-Джонс передав суду папку із уривками статей з «Ізраїлітішес Вохенблатт» періоду війни, пояснивши, що газета постійно публікувала інформацію про загиблих євреїв, навівши приклади статей за 11 липня 1941; 17, 23 і 30 грудня 1942 р.; 8 січня 1943 р. Газета повідомляла про тисячі померлих польських євреїв; вигнання угорських євреїв у Галичину; знищення євреїв у Одесі, Києві та інших містах. Тижневик наводив дані польського уряду в Британії та повідомлення «Дейлі телеграф», а також реакцію берлінського радіо про необхідність знищення євреїв за саботаж. Проте під час допиту підсудний стверджував, що його газета не приводила жодних цифр і не згадувала про вбивства. До того ж він нічого про публікації в «Ізраїлітішес Вохенблатт» не знав і їх не читав [16, с. 195–197].

Наприкінці виступу у січні і під час допиту підсудного у квітні 1946 р. Дж. Гріффіт-Джонс підсумував, що Ю. Штрейхер винен у «просвітництві» німецького народу, у вихованні вбивць, у розпалюванні ненависті до євреїв. Спочатку він проповідував переслідування, згодом – винищення і вбивство. У той час, коли в гетто на Сході помирили євреї, він вимагав все нових жертв, зробив можливим практичне втілення злочинів, котрі не були би без нього реалізовані. «Без нього кальтенбруннери, гіммлери, генерали штумпфи та інші гітлерівці не мали б людей для виконання своїх наказів... – наголошував британець. – В цьому відношенні його злочини йдуть значно далі, ніж злочини будь-кого з інших підсудних. Їх злочинна діяльність скінчилася після запрошення до

тюрми. Вплив же злочинів цієї людини, яка отруїла розум мільйонів дорослих, дітей і підлітків Німеччини, продовжує жити. Він залишає по собі масу людей, яким привита ненависть, садизм і жадоба вбивств. І ці люди, протягом поколінь, залишаться проблемою, а можливо, і загрозою для людства» [17, с. 831].

Захист Ю. Штрейхера намагався максимально спростувати кількість пред'явлених обвинуваченням пунктів вини підсудного. Ганс Маркс, виступаючи із промовою 11–12 червня 1946 р., детально пройшовся по кожному пункту і констатував, що лише один із них є документально доведеним фактом – це допомога підсудного у приході до влади НСДАП. Цей пункт не заперечував навіть Ю. Штрейхер. Однак Г. Маркс вказував, що якщо вже саме членство у НСДАП і підтримка партії інкримінується підсудному як злочин, то варто обвинуваченню довести, що партія дійсно мала плани розв'язання агресивної війни, вбивств, насилля, захоплення усього світу, знищення інших рас і насадження раси панів, а Ю. Штрейхер знав про них і схвалював ці плани.

Адвокат вважав, що надані обвинуваченням докази не встановили причетності Ю. Штрейхера до підготовки заклоту, його поінформованість про таємні плани розв'язання війни, а також про плани знищення євреїв. Якби навіть такий заклот й існував, то підсудний, все одно не належав до найближчого оточення А. Гітлера і не брав участі в його нарадах, а також не був наближеним до перших осіб держави, щоб володіти подібною інформацією.

З рештою пунктів обвинувачення Г. Маркс теж не погодився. Головним аргументом для нього стала відсутність безпосередніх доказів причетності Ю. Штрейхера до розпалювання міжнародної ворожнечі і антиєврейської ненависті, насадження німецькому суспільству духу антисемітизму, його участі у фізичному знищенні євреїв. Захист вважав, що Ю. Штрейхер не був головним антисемітом в країні, а виконував розпорядження Ю. Геббельса, постанови А. Гітлера, Г. Гімmlера і накази відділення НСДАП. Серед наведених фактів значилися: підсудний далеко не завжди власноруч писав антисемітські статті. Цим також займалися співробітники видавництва, службовці адміністрації гау. Антиєврейська демонстрація у ніч з 9 на 10 листопада 1938 р. була організована і спланована Міністерством пропаганди, проводилася за підтримки державного і партійного апарату. Далеко не всі німці підтримали цей захід, були й ті, хто висловлював євреям співчуття, а владі дорікав. Суспільство знаходилося під таким враженням, що Ю. Штрейхер, будучи гауляйтером, вважав за необхідне закликати жителів Нюрнберга не так сильно підтримувати євреїв. Отже, переконував Г. Маркс, усі ці факти свідчать про те, що населення не виявляло ворожості до своїх співгромадян, попри масовану державну антисемітську пропаганду.

До того ж, на думку адвоката, на підтвердження заяв обвинувачення, що німецька молодь ненавиділа євреїв, не представлено жодних доказів. Головну відповідальність за «остаточне вирішення» єврейського питання в Європі ніс А. Гітлер. Виконання його наказу про знищення євреїв доручено Г. Мюллеру і А. Ейхману. Відтак провини підсудного щодо участі в прийнятті цього розпорядження немає. Не Ю. Штрейхер винен у знищенні східних євреїв айнзацгрупами, а самі виконавці боялися порушувати накази А. Гітлера і Г. Гімmlера. Що ж стосується ідеологічного виховання німецького суспільства, то Г. Маркс уточнив, що за це відповідав не Ю. Штрейхер, а А. Розенберг. Останній контролював роботу Інституту із єврейських питань у Франкфурті. У 1944 р. саме він мав провести антисемітський конгрес, який так і не відбувся.

Більше того, боротьба із єврейством загострилася в роки Другої світової війни, у той час, коли вплив Ю. Штрейхера значно зменшився. Починаючи з 1939 р. підсудний майже ігнорувався керівництвом партії, а в 1940 р. взагалі був усунутий із посади керівника гау, поповнюючи лави політичних невдач. Якби він був таким впливовим і всесильним, доводив Г. Маркс, то саме йому б доручили вирішення «єврейського питання», але цього не сталося. Через свою багаторічну антисемітську писемну діяльність він сприяв ворожому ставленню до себе з боку світового співтовариства і тим самим сформував думку про свої можливості і впливовість. Відтак виникла небезпека того, що може бути й перебільшена відповідальність Ю. Штрейхера. Те, що він писав про зникнення східноєвропейського єврейства ще не означало, що він мав достовірну інформацію про це. Свою промову захисник завершив словами: «Яким би не був вирок, ...німецький народ постійно відмежовувався від принципів підсудного, котрі він викладав в своїх публікаціях і зберіг власну думку щодо євреїв» [16, с. 741–750].

Деякі факти з промови Г. Маркса підтверджують, а дещо спростовують записи вже згаданого німецького філолога, який постійно писав, що газета «Дер Штюрмер» роками розпалювала ненависть до євреїв, висіла на кожному кроці, в спеціально відведених місцях. Перехожі звертали на неї увагу, але ставлення старшого покоління до євреїв особливо не змінилося. Антисемітська пропаганда значно впливала на підростаюче покоління і німецьку молодь, особливо на членів «гітлерюгенду», «юнгфольку», вихованців «шкіл Адольфа Гітлера». Вони стали ображати і цькувати євреїв тоді, коли тих заставили почепити на одяг «зірку Давида» [18, с. 131, 175].

Постать Ю. Штрейхера дратувала навіть підсудних, які на щоденній прогулянці у застінках нюрнберзької в'язниці та в їдальні, намагалися його уникати. У останні місяці війни політику антисемітизму перестав підтримувати Роберт Лей. Відмежування від антисемітизму виявляли фон Ширах і фон Ріббентроп. Ширах навіть просив трибунал надати йому слово на радіо з метою розповісти німецькому суспільству правду про брехливість нацистської пропаганди. Проте найбільше дратувався Вальтер Функ, якого посадили на лаву підсудних поряд зі Ю. Штрейхером [11, с. 30, 61; 12, с. 271]. Можливо, недоброзичливість колег пов'язувалася не стільки із антисемітизмом Ю. Штрейхера, скільки із використанням сексуальної тематики у його часописах [8, с. 53].

29–30 липня 1946 р. представник обвинувачення від СРСР Р. Руденко у помові щодо індивідуальної провини Ю. Штрейхера виголосив: «Розпалювання національної і расової ворожнечі, виховання жорстокості і заклик до вбивств були не лише довгорічним партійним обов'язком, але й дохідною спеціальністю цієї людини. Ю. Штрейхера можна вважати «духовним батьком» катів. Без «Штюрмера» і його редактора германський фашизм не зміг би так швидко виховати ті масові кадри вбивць, котрі безпосередньо здійснювали злочинні плани Гітлера та його кліки, знищили понад 6 млн євреїв Європи. Ю. Штрейхер брехав все своє життя. Він намагається брехати і тут під час суду. Я не знаю, розраховував чи він обдурити кого-небудь цією брехнею або брехав зі звички і від страху. Але здається мені, що самому підсудному має бути ясно: його остання брехня вже нікого не обдурить і його не врятує» [14, с. 299, 373].

31 серпня 1946 р. Ю. Штрейхер виголосив останню промову на судовому засіданні, з якої стало зрозуміло, що своєї вини він не визнав, а повторював слова захисника Г. Маркса, хоча під час допитів із деякими звинуваченнями погоджувався і не відмовлявся від написаного власноруч. Підсудний відхилив звинувачення у причетності до масових вбивств євреїв, які, на його думку, відбувалися таємно від німецького суспільства за наказом А. Гітлера. Обвинувачення стверджувало, що без ю. Штрейхера і без його «Штюрмера» масові вбивства були б не можливі. Однак на підтвердження цього не надало доказів і навіть не переймалося їх залученням до справи. Звинувачення про причетність до фізичного насилля над євреями під час проведення бойкоту 1933 р. і антиєврейської демонстрації 1938 р. Ю. Штрейхер теж відхилив. Наголошуючи на тому, що не організовував жодного насилля і не брав особистої участі в антиєврейських заходах.

На сторінках «Дер Штюрмер», за словами Ю. Штрейхера, він вимагав створення для євреїв окремої держави як способу вирішення «єврейського питання» і не бажав його вирішення шляхом насилля. Статті про знищення єврейства вважав нічим іншим як контр-відповіддю на провокаційні заяви єврейських письменників. «Будучи гауляйтером і політичним письменником-журналістом, я не робив жодних злочинів і тому з чистою совістю зустріню Ваш вирок» [19, с. 281–282], – завершував підсудний.

Упродовж 30 вересня – 1 жовтня 1946 р. трибунал зачитував вирок, у якому зазначалося, що на початку процесу підсудний обвинувачувався у злочинах, передбачених розділами I і IV обвинувального акту. У підсумку судова колегія визнала його не винним у злочинах, передбачених I розділом, але винним по IV розділу [19, с. 463–465]. Ю. Штрейхера визнали винним у причетності до бойкоту 1 квітня 1933 р., схвалення «нюрнберзьких законів» 1935 р., за зруйнування нюрнберзької синагоги 10 серпня 1938 р., відкрити підтримку єврейських погромів в «кришталеву ніч», заклики до знищення єврейської раси. Підсудному залишили в силі обвинувачення в тому, що він упродовж багатьох років проводив антисемітську пропаганду, виступав із промовами і писав про ненависть до євреїв. Щотижнево «труїв» свідомість пересічних громадян і підбурював людей до активних дій проти євреїв. У вирокі значилося: «Підбурювання до вбивств і знищення єврейства підсудним Штрейхером є переслідуванням за політичними і расовими мотивами у зв'язку із здійсненням військових злочинів, передбачених Уставом, тому є злочином проти людяності» [19, с. 465]. Водночас існує інше формулювання провини, яке полягає «у вибраній ним позиції захисту переслідування за політичними і расовими мотивами, що включало в себе вбивства і масове знищення» [20, с. 168].

У останній день судового засідання Ю. Штрейхеру оголосили рішення колегії – смертна кара через повішення. Сторона захисту, без відома засудженого, але вчасно, упродовж чотирьох днів, внесла клопотання про його помилування. Проте контрольна рада Німеччини, яка засідала в Берліні впродовж 9–10 жовтня, відхилила клопотання. Виконання смертного вироку вона призначила на 16 жовтня 1946 р. День страти від засуджених приховувався, тому за декілька годин до смерті, Ю. Штрейхер мирно спав у камері і, напевно, змирився зі своїм становищем. Вирок виконали у ніч з 15 на 16 жовтня у гімнастичній залі нюрнберзької в'язниці [19, с. 545–548]. Тіло Ю. Штрейхера, як і решти страчених осіб, спалили у мюнхенському крематорії, а прах розвіяли з літака.

Отже, доля найактивнішого антисеміта Німеччини була вирішена. Британська сторона, яка санкціонувала і провела процес над Ю. Штрейхером, довела світу, що злочини проти людяності мають бути покарані. Попри те, що підсудний намагався усю провину за антисемітську пропаганду,

організацію бойкоту і «кришталевої ночі» у своєму гау перекласти на інших високопосадовців, не погоджувався з більшістю звинувачень, все ж поніс справедливе покарання. Єдине, що залишається не зрозумілим – це виправдання Г. Фріче і термін ув'язнення фон Шираху. Адже перший працював у Міністерстві пропаганди і теж був причетний до «отруєння свідомості німецьких громадян». Другий, як і Ю. Штрейхер, був засуджений за «злочини проти людяності», однак отримав менш суворої вирок. Відтак, виходить, що критерії оцінювання тих чи інших злочинів за одними й тими ж розділами обвинувачення у кожному конкретному випадку були різними і носили індивідуальний характер.

Список використаних джерел

1. Рубан Ю. Україна. Времена испытаний. К.: Аграрная наука, 2009. 262 с. 2. Зелинская Н. «Ошибка в запрете» или «онемение совести»? Уроки Нюрнбергского процесса // Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 62. С. 293–303 3. Давлетов О. Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту (Нариси молодіжної політики НСДАП (1922–1939)). Дніпропетровськ: Ткума, 2015. 280 с. 4. Пасхвер А. Пропаганда для чайников: Третий рейх дал мастер-класс всем будущим диктаторам по управлению массами посредством медиа. URL: <https://magazine.nv.ua/journal/2978-journal-no-3/propahanda-dlja-chajnikov.html> (дата звернення: 01.08.2018). 5. Ермаков А. Юлиус Штрейхер на Нюрнбергском процессе: советские свидетельства // Холокост: 70 лет спустя: Материалы Международного Форума и 9-й Международной конференции «Уроки Холокоста и современная Россия» / Под ред. И. Альтмана, И. Котлера, Ю. Царуски. М.: Центр «Холокост», МИК, 2015. С. 126–132 6. Энциклопедия Третьего рейха / Сост. В. Телицын. 2-е изд. М.: Локид-Пресс; РИПОЛ Классик, 2004. 479 с. 7. Лебедева Н. Подготовка Нюрнбергского процесса. М.: Наука, 1975. 237 с. 8. Пшибыльский П. Между виселицей и амнистией: Процессы против военных преступников в зеркале Нюрнберга. М.: Юрид. лит., 1985. 216 с. 9. Эренбург И. Час ответа / Суд истории. Репортажи с Нюрнбергского процесса [Сост. Г. Н. Александров]. М.: Изд-во полит. лит., 1966. С. 71–78 10. Мельников Д., Черная Л. Преступник № 1. Нацистский режим и его фюрер. М., 1991. 464 с. 11. Полторак А. Нюрнбергский эпилог / Под ред. А. А. Беркова. М.: Юрид. лит., 1983. 416 с. 12. Полторак А. От Мюнхена до Нюрнберга. М.: Изд-во института международных отношений, 1961. 375 с. 13. Кирсанов С. Тень Гитлера / Суд истории. Репортажи с Нюрнбергского процесса [Сост. Г. Н. Александров]. М.: Изд-во полит. лит., 1966. С. 121–127 14. Ни давности, ни забвения. По материалам Нюрнбергского процесса [Сборник] / Ред. и авт. предисл. Л. Н. Смирнов; докум. материал, примечания и некоторые статьи М. Ю. Рагинского. М.: Юрид. лит., 1985. 400 с. 15. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в 7-ми тт. / Под общей ред. Р. А. Руденко. Т. I: Подготовка суда. Открытие процесса. Вступительные речи главных обвинителей. Заговор. М.: Госизд-во юрид. лит., 1957. 800 с. 16. Нюрнбергский процесс. Т. V: Допросы подсудимых и речи адвокатов. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. 884 с. 17. Нюрнбергский процесс. Т. IV: Военные преступления и преступления против человечности. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1959. 896 с. 18. Клемперер В. Свидетельствовать до конца. Из дневников 1933–1945. М.: Прогресс, 1998. 239 с. 19. Нюрнбергский процесс. Т. VII: Заключительные речи главных обвинителей. Последние слова подсудимых. Приговор. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. 760 с. 20. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / Под ред. И. А. Ледея, И. И. Лукашука. М.: Институт государства и права РАН, 1995. 263 с.

References

1. Ruban Y. Ukraine. Vremena ispytaniy [Ukraine. Test times]. Kyiv, Agrarnaya nauka, 2009. 262 p. 2. Zelinskaya N. «Oshibka v zaprete» ili «onemeniye sovesti»? Uroki Nyurnbergskogo protsesssa [«Error in the ban» or «numbness of conscience»? Lessons from the Nuremberg process]. Aktualni problemi derzhavi i prava, 2011, vol. 62, pp. 293–303 3. Davlyetov O. Pidhotovka «pokolinnya vovkiv»: vyshkil maybutnikh vykonavtsiv Holokostu (Narysy molodizhnoyi polityky NSDAP (1922–1939)) [Preparation of the «generation of wolves»: training of future Holocaust performers (Essays on youth policy of the NSDAP (1922–1939))]. Dnipropetrovsk, Tkuma, 2015. 280 p. 4. Paskhover A. Propaganda dlya chaynikov: Tretiy reykhal dal master-klass vsem budushchim diktatoram po upravleniyu massami posredstvom media [Propaganda for dummies: The Third Reich gave a master class to all future dictators in mass management through media]. URL: <https://magazine.nv.ua/journal/2978-journal-no-3/propahanda-dlja-chajnikov.html> 5. Yermakov A. Yulius Shtreykher na Nyurnbergskom protsessse: sovetskiye svidetelstva [Julius Streicher at the Nuremberg process: Soviet evidence]. Kholokost: 70 let spustya: Materialy Mezhdunarodnogo Foruma i 9-y Mezhdunarodnoy konferentsii «Uroki Kholokosta i sovremennaya Rossiya»; Pod red. I. Altmana, I. Kotlera, YU. Tsaruski. Moscow, Sentr «Kholokost», MIK, 2015, pp. 126–132 6. Entsiklopediya Tretyego reykha [Encyclopedia of the Third Reich]. [Sost. V. Telitsyn]. 2-ye izd. Moscow, Lokid-Press; RIPOL Klassik, 2004. 479 p. 7. Lebedeva N. Podgotovka Nyurnbergskogo protsesssa. Preparation of the Nuremberg process. Moscow, Nauka, 1975. 237 p. 8. Pshiblyskiy P. Mezhdru viselitsey i amnistiyey: Protsessy protiv voyennykh prestupnikov v zerkale Nyurnberga [Between the Gallows and Amnesty: Processes against war criminals in the mirror of Nuremberg]. Moscow, Yurid. lit., 1985. 216 p. 9. Erenburg I. Chas otveta [Hour response]. Sud istorii. Reportazhi s Nyurnbergskogo protsesssa; sost. G. N. Aleksandrov. Moscow, Izd-vo polit. lit., 1966, pp. 71–78 10. Melnikov D., Chernaya L. Prestupnik № 1. Natsistskiy rezhim i yego fyurer [The Criminal No.1. The Nazi regime and its Fuhrer]. Moscow, 1991. 464 p. 11. Poltorak A. Nyurnbergskiy epilog [Nuremberg Epilogue]. [Pod red. A. A. Berkova]. Moscow, Yurid. lit., 1983. 416 p. 12. Poltorak A. Ot Myunkhena do Nyurnberga [From Munich to Nuremberg]. Moscow, Izd-vo instituta mezhdunarodnykh

otnosheniy, 1961. 375 p. 13. Kirсанov S. Ten Gitlera [The Shadow of Hitler]. Sud istorii. Reportazhi s Nyurnbergskogo protsesssa; sost. G. N. Aleksandrov. Moscow, Izd-vo polit. lit., 1966, pp. 121–127 14. Ni davnosti, ni zabveniya. Po materialam Nyurnbergskogo protsesssa [Neither old, nor oblivion. According to the materials of the Nuremberg process] [Red. i avt. predisl. L. N. Smimov; dokum. material, primechaniya i nekotoryye stati M. YU. Raginskogo]. Moscow, Yurid. lit., 1985. 400 p. 15. Nyurnbergskiy protsess nad glavnyimi nemetskimi voyennymi prestupnikami [Nuremberg trial over the main German war criminals]. Sbornik materialov v 7-mi tt. [Pod red. R. A. Rudenko]. T. I: Podgotovka suda. Otkrytiye protsesssa. Vstupitelnyye rechi glavnykh obviniteley. Zagovor. Moscow, Gosizd-vo yurid. lit., 1957. 800 p. 16. Nyurnbergskiy protsess [Nuremberg trial]. Tom V: Doprosy podsudimyykh i rechi advokатов. Moscow, Gos. izd-vo yurid. lit., 1960. 884 p. 17. Nyurnbergskiy protsess [Nuremberg trial]. Tom IV: Voyennyye prestupleniya i prestupleniya protiv chelovechnosti. Moscow, Gos. izd-vo yurid. lit., 1959. 896 p. 18. Klemperer V. Svidetelstvovat do kotsa. Iz dnevnikov 1933–1945 [To testify to the end. From the diaries of 1933–1945]. Moscow, Progress, 1998. 239 p. 19. Nyurnbergskiy protsess [Nuremberg trial]. Tom VII: Zaklyuchitelnyye rechi glavnykh obviniteley. Posledniye slova podsudimyykh. Prigovor. Moscow, Gos. izd-vo yurid. lit., 1961. 760 p. 20. Nyurnbergskiy protsess: pravo protiv voyny i fashizma [The Nuremberg Trials: the right against war and fascism]. [Pod red. I. A. Ledyakh, I. I. Lukashuka]. Moscow, Institut gosudarstva i prava RAN, 1995. 263 p.

Maryna Mykhailiuk

JULIUS STREICHER ON NUREMBERG PROCESS: ANTI-SEMITIC ASPECT OF CHARGES

In this article we are talking about the trial of Julius Streicher in the framework of the International Military Tribunal in Nuremberg (1945–1946). The main attention is focused on the aspect of anti-Semitic accusations because of his public statements, published in the weekly «Der Stürmer» and other publications on issue hounding the Jews, organizing a boycott, riots and calls for physical Jews destruction. In conclusion, it is said that the British side, which sanctioned and conducted the Streicher process, has proved to the whole world that crimes against humanity must be punished. Despite the fact that the defendant tried all the blame for anti-Semitic propaganda, the organization of the boycott and «Crystal Night» in his gau to transfer to other high-ranking officials, did not agree with most of the allegations, yet suffered a fair punishment.

Key words: Nuremberg process, anti-Semitism, Nazi Propaganda, «Der Stürmer», accusation, adjudication.

УДК 94(594)

Антон Галушка-Адайкін

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНДОНЕЗІЙСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

У статті висвітлюється еволюція дипломатії Республіки Індонезія від часів проголошення незалежності у 1945 р. й до теперішнього часу. Генеза зовнішньополітичного курсу країни досліджується крізь призму розвитку політичних режимів в країні. Аналізується внесок Республіки Індонезія у загальний світовий політичний процес, участь у міжнародних установах. Простежується вплив особистості, тобто кожного з президентів Індонезії, на формування зовнішньої політики країни. Розглядаються як переваги, так і недоліки в індонезійській дипломатичній системі.

Ключові слова: дипломатія, Індонезія, ООН, Сукарно, Сухарто.

На сучасному етапі Республіка Індонезія вже є однією із найбільш розвинутих країн світу і, незважаючи на світові політичні та економічні кризи, темпи розвитку країни постійно зростають. Неабияким важливим елементом загального успіху країни є її дипломатична служба.

Індонезійська дипломатія народилася разом із державою після проголошення незалежності 17 серпня 1945 р. 19 серпня 1945 р. проголошено про створення низки міністерств новонародженої країни та відповідне призначення міністрів. Першим головою зовнішньополітичного департаменту країни став Ахмад Субарджо. Спроби встановлення дипломатичних зв'язків ще невизнаної держави розпочались із візитів до країн близьких за рівнем, тобто до країн «третього світу».

Звичайно, що дипломатія Індонезії періоду революції була спрямована на досягнення загальної мети: світового визнання проголошеної 17 серпня 1945 р. Республіки Індонезія. І головною бойовою ареною для зовнішньополітичного корпусу були переговори із Нідерландами [5, s. 160]. Договір Лінгарджаті та Ренвільська угода слід вважати своєрідними перемогами для молодій Республіці, незважаючи на те, що багато хто їх вважав позитивними навіпаки для Нідерландів. Саме ці договори були сходинками до Конференції 1949 року, яка закінчилась